

Hans Christian Andersen

Sprookjes en verhalen. Opnieuw uit het Deens vertaald door Dr. Annelies van Hees

Lemniscaat, Rotterdam 1992

795 p., geïll., ISBN 90-6069-840-1

Inleiding

"I Sverige säga vi inte H. C., vi säga Andersen rätt och slätt, ty vi känna endast en Andersen, och det är Andersen", schreef August Strindberg in Politiken ter gelegenheid van Andersens 100-ste geboortedag in 1905 ¹.

Bijna een eeuw later is deze uitspraak nog altijd actueel, óók in Nederland. Sinds 1846 zijn de sprookjes en verhalen van Andersen regelmatig in het Nederlands verschenen. Doorgaans werd er een (beperkte) keuze gemaakt uit de 156 sprookjes en verhalen en de oorspronkelijke tekst werd zowel bewerkt, naverteld als vertaald uit het Deens of via een andere taal. Slechts één keer eerder (in 1931) is er een volledige uitgave verschenen in de vertaling van Dr. W. van Eeden en die is tot de jaren tachtig herdrukt. In september van dit jaar heeft Lemniscaat *Sprookjes en verhalen* opnieuw uitgebracht. Deze volledige uitgave is vertaald uit het Deens door Dr. Annelies van Hees. Het boek is geïllustreerd door een tiental hiervoor speciaal geselecteerde illustratoren.

Het boek: inleiding, verantwoording, aantekeningen en illustraties

Het lijvige boek met op de blauw linnen omslag een illustratie van het tot een zwaan uitgegroeide lelijke eendje, is een waardige opvolger van de vorige volledige uitgave. Het boek is voorzien van een inleiding, waarin de vertaalster kort het leven van Andersen schetst en waarin ze haar uitgangspunt voor de vertaling toelicht. Een dergelijke toelichting is helaas ongebruikelijk bij de meeste Nederlandse uitgaven van Andersen en op zich een welkome toevoeging, al is de formulering te globaal om een goede indruk van de vertaalstrategie te krijgen. De vertaalster zegt, getracht te hebben een zeker

¹. Geciteerd naar Bredsdorff, Elias, H. C. Andersen, Mennesket og Digteren, Fremad 1979. side 7.

evenwicht te behouden tussen het respect voor de auteur en zijn teksten enerzijds en de verwachtingen van de moderne lezer anderzijds. Vele vertalers zullen getracht hebben trouw aan de tekst te blijven en zullen daar in meerdere of mindere mate in geslaagd zijn. Ook zullen ze hebben willen voldoen aan de verwachtingen van de (toenmalige) moderne lezer, maar wie is de moderne lezer; een kind van 10 jaar, een volwassene van 45 jaar? En wat verwacht de moderne lezer? Daarop wordt in deze inleiding geen antwoord gegeven. Verder zegt Van Hees dat de tekst in de interpunctie bewust afwijkt, dat wil zeggen dat de lange zinnen van Andersen met een willekeur aan puntkomma's en komma's resoluut in stukken zijn gehakt ter bevordering van de leesbaarheid. Bij de bespreking van de vertaling zal ik nader op een en ander ingaan.

Achterin het boek staat een verantwoording van de uitgever, waarin deze uiteenzet dat de tijd rijp was voor een nieuwe vertaling omdat stijl en taalgebruik veranderd zijn en omdat er tegenwoordig meer behoefte bestaat het specifieke taalgebruik van de auteur in de vertaling tot zijn recht te laten komen. Dit sluit aan bij het uitgangspunt van Van Hees. Respect voor de auteur betekent, pogen het specifieke taalgebruik van de auteur tot zijn recht te laten komen in de vertaling. Dat stijl en taalgebruik veranderd zijn, brengt met zich mee dat de nieuwe vertaling moet voldoen aan de verwachtingen van de moderne lezer. Is dit streven niet een poging om twee onverzoenbare uitgangspunten met elkaar te verzoenen? Het ligt voor de hand dat een uitgever bijvoorbeeld vooral aan de moderne lezer denkt wanneer er gekozen moet worden voor of tegen handhaving van de lange zinnen en de interpunctie van Andersen.

Overigens is het niet alleen de behoefte aan het behouden van het specifieke taalgebruik die tegenwoordig een rol speelt, maar ook de kennis van de vertaler. Tot in het recente verleden werden de sprookjes van Andersen vaak via een andere taal dan het Deens vertaald, zodat de afstand tussen vertaling en origineel al groter was dan noodzakelijk, met alle gevolgen van dien. Bovendien hebben de ontwikkeling van de studie Scandinavistiek en de ontwikkeling van de vertaalwetenschap er toe geleid, dat de kennis van de vertaler is toegenomen. Voor een auteur als Andersen, die een genre beoefende dat zich makkelijk leent tot navertellen, tot bewerken in de meest ruime zin van het woord, zozeer zelfs dat er sprake is van vogelvrij verklaren van de tekst en het anoniem maken van de auteur, betekent dit bewustwordingsproces de redding van zijn teksten.

Deze nieuwe vertaling is gebaseerd op de in wetenschappelijke kring aanvaarde kritische uitgave *H. C. Andersens Eventyr, Bd. I-VII, red. Dr. Erik Dal, Kopenhagen 1963-1990* en de sprookjes zijn gerangschikt naar volgorde van verschijnen. Dit i.t.t. de andere uitgaven, hoewel in de vertaling van Dr. W. van Eeden wel wordt vermeld in welk jaar het sprookje tot standgekomen is. Deze toevoeging ontbreekt in de nieuwe uitgave.

In de verantwoording merkt de uitgever verder op dat er besloten is deze uitgave te voorzien van aantekeningen, omdat de sprookjes nauw verweven zijn met het dagelijks leven in Andersens tijd. De aantekeningen bestaan voor het grootste deel uit een toelichting op mythische en historische personen en gebeurtenissen, maar ook op geografische namen en verwijzingen naar bijv. genoemde tijdschriften, toneelstukken en gewoonten. Ook wordt er bij een enkel sprookje aangegeven waardoor Andersen geïnspireerd werd, wat zijn literaire voorbeeld was of waar de vertaalster gebruik gemaakt heeft van reeds bestaande vertalingen. Het zijn leerzame aantekeningen voor wie bijvoorbeeld meer van de Deense geschiedenis wil weten, het geeft de betreffende sprookjes een (educatieve) meerwaarde. Het is alleen erg jammer dat de lezer niet aangemoedigd en geholpen wordt de aantekeningen te raadplegen, bij gebrek aan verwijzingen in de tekst zelf. Mogelijk om de lezer niet te storen, maar het resultaat is, dat je soms tevergeefs zoekt en soms onterecht nalaat te zoeken. Hoe waardevol het streven een dergelijke lijst toe te voegen ook is, hij is waarschijnlijk gedoemd onvolledig te zijn. Wanneer de naam 'Sylfide' verklaard wordt, is het niet ondenkbaar dat een (jeugdige) lezer ook verwacht een verklaring voor de naam 'Amor' te vinden. Zo wordt enkele malen verzuimd een genoemde naam te voorzien van uitleg, zoals Christian Winther in 'Tolv med Posten' of Christoffel I in 'Gudfaders Billedbog'. Gewoon vergeten of bewust weggelaten? De benaming 'Dryade' wordt meerdere keren bij verschillende sprookjes verklaard, hetgeen er op wijst dat men er van uitgaat dat de lezer het boek niet chronologisch zal lezen. De ruimte had uiteraard ook benut kunnen worden voor de verklaring van overgeslagen namen of woorden. In het eerste sprookje 'De tondeldoos' (op zich al een woord dat bij het jongere publiek vragen oproept, maar een verklaring van dergelijke woorden zou een heel lange lijst opleveren) heeft de derde hond ogen zo groot als de Ronde Toren van Kopenhagen. De uitleg die je hier zou verwachten komt pas veel later bij sprookje 133 'Gudfaders Billedbog', een sprookje dat bijna 3 bladzijden aantekeningen heeft. De aantekeningen komen misschien pas echt tot hun recht, wanneer je ze gewoon los van de tekst leest,

als een soort huiswerk vooraf of als extra informatie achteraf.

Over de illustraties merkt de uitgever op, dat het uitgangspunt was dat de illustratoren in staat werden geacht het werk van Andersen te illustreren op een manier die recht doet aan het eigen karakter daarvan. In samenspraak met de illustratoren en de vertaalster is getracht het geheel, met behoud van ieders eigenheid, toch tot een eenheid te maken. Deze eenheid is mede dankzij het gebruik van dezelfde grafische technieken bereikt. De zwart-wit illustraties zullen misschien op het eerste gezicht somber en eenvoudig overkomen op lezers die gewend zijn aan de kleurenplaten van Rie Cramer of Lidia Postma, maar nieuwe lezers zullen er vast net zo vertrouwd mee raken als de oude lezers met vroegere illustraties.

De vertaling

Wie de originele tekst van Andersens *Eventyr og historier* kent, weet dat het vertalen ervan geen eenvoudige opgave is. Het is ronduit een monnikenwerk en niet alleen omdat de sprookjes ongeveer 800 bladzijden beslaan. Het is met name de zeer eigen stijl van Andersen die een beroep doet op de kennis, ervaring en inventiviteit van de vertaler. Andersens manier van vertellen is spreektaalachtig, humoristisch, maar ook poëtisch en literair. Zijn manier van schrijven was revolutionair in zijn tijd en is vaak onderwerp geweest van studies binnen en buiten Denemarken.

Annelies van Hees is er zeker in geslaagd om haar uitgangspunt te verwezenlijken. In elk geval is ze trouw aan de tekst gebleven en dat mag gelukkig in Nederland, waar we niet te maken hebben met een strenge censuur van uitgevers, die vinden dat wat Andersen schrijft te seksueel geladen, te wreed voor kinderen of beledigend voor bepaalde mensen is. In de vertaling zijn duidelijke voorbeelden te vinden van de inzet van de vertaalster om de door Andersen veelvuldige gebruikte rijm en alliteratie te handhaven. Uiteraard levert dat soms problemen op zoals in 'het lelijke jonge eendje' waar moedereend zegt: 'Rap! rap! sagde hun, og saa rappede de sig alt hvad de kunde'. De inspanning van van Hees levert het volgende op; 'Kwak, kwak, haast je wat! snaterde ze en toen waren ze in een kwak en een zucht verdwenen.' In nogal wat sprookjes komen versjes en gedichtjes voor die rijmen. Een mooi voorbeeld is 'het ABC boek'. In de aantekeningen licht Van Hees toe dat ze met de versjes geschoven heeft en er nieuwe bij gemaakt heeft om toch het alfabet te kunnen volgen. Ten aanzien van eerder vertalingen

levert dit betere en slechtere vondsten op. De lezer die geen vergelijkingsmateriaal heeft, zal zich echter goed vermaken met de versjes. Zo zijn er meer kleinigheden die de lezer die het origineel niet kent, niet zullen opvallen. Misschien betekent dit het voldoen aan de verwachtingen van de moderne lezer? Andersens tekst wemelt van de uitroeptekens en vraagtekens. Hij plaatst ze zonder problemen middenin een zin. Omdat de lange, vaak nevenschikkende zinnen van het origineel in stukken zijn gehakt, staan er in de vertaling aanzienlijk minder uitroeptekens en eindigt een vragende zin altijd op een vraagteken en niet op een uitroepteken zoals bij Andersen wel eens het geval is. De functie van de uitroeptekens, namelijk de nadruk leggen bij bijvoorbeeld het voorlezen voor kinderen, wordt hierdoor wat afgezwakt. Het vervangen van een komma door een punt bij nevenschikte zinnen levert geen syntactische verandering op. Toch heeft het met name weer bij het voorlezen, een ander effect. In plaats van vloeiend en (mee)slepend, wordt de tekst een beetje staccato. Andersen maakt ook gebruik van veel uitroepen als 'ja' en 'nee'. Een aantal hiervan zijn weggelaten in de vertaling. Bewust, omdat het niet modern is?

Bij het gebruik van bepaalde woorden kun je je afvragen of er gekozen moet worden voor een modern equivalent. Welk woord leent zich wel en welk woord niet tot modernisering? Het is het hellende vlak waar iedere vertaler, die oudere teksten vertaalt, onherroepelijk op terecht komt. In Klods-Hans leert de tweede zoon 'hvad hver Oldemand maatte vide', letterlijk te vertalen 'met wat iedere gildemeester moet weten'. Maar gildemeester is een woord dat nauwelijks nog voorkomt in het hedendaags Nederlands. Waarschijnlijk daarom heeft Van Hees gekozen voor 'wethouder', een goed alternatief dat echter het authentieke wegneemt. Geen enkel kind zegt nu nog 'grootmoeder' tegen zijn oma, toch zal het woord 'grootmoeder' geen probleem opleveren. Het geeft juist aan dat het om een verhaal van vroeger gaat. Het gebruik van oma in deze vertaling, o.a. als titel van het sprookje 'Bestemoder', staat mijns inziens ook in contrast met het handhaven van een woord als schepel of vedels. Een enkele keer levert het moderne taalgebruik een kleine stijlbreuk op. Wanneer de hofmaarschalk in het sprookje 'Nattergalen' zegt: 'det er mærkværdigt vi aldrig har hørt den før! den vil gjøre en stor succès ved Hoffet' als ze de nachtegaal voor het eerst horen, is dit vertaald met 'gek dat we het nooit gehoord hebben! Hij zal een succès fou zijn aan het hof'. 'Merkwaardig' of 'eigenaardig' zou eerder in het vocabulaire van de deftige en arrogante hofmarschalk thuis horen dan 'gek' en een 'succès fou' is weer

schepje Frans te veel. In modern Nederlands heeft 'ordinair' een andere connotatie dan het Deense woord 'simpel' in Andersens tijd. De nachtegaal is alles behalve ordinair, maar hij ziet er wel heel gewoontjes uit. Soms wordt een eenvoudige zin van Andersen in het Nederlands moeilijker gemaakt, hetgeen mij in strijd lijkt met de verwachtingen van de moderne lezer. Eveneens in 'Nattergalen' staat 'før man glemmer det', vertaald met: 'voor het in de vergetelheid raakt'. Het door Andersen tamelijk veel gebruikte en soms lastige 'Gud' is een keer vertaald met 'jeetje' in 'Prindsessen paa Ærten', en dat zal veel kinderen heel normaal in de oren klinken. Hier richt de vertaalster zich duidelijk tot een jong publiek en is de originele tekst even van minder belang. Dit is ook het geval als het rovermeisje in 'Snedronningen' tegen Kay zegt: 'Wat maf van je om zo rond te sjouwen!', terwijl de Deense tekst luidt: 'Du er en rar fyr til at traske om!'

Hier wordt duidelijk dat met name de vertaler van oudere teksten als een koorddanser balanceert tussen tekst en lezer. De kunst is het evenwicht te bewaren en Annelies van Hees is niet gevallen.

Edith Koenders